

ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ БОРИСА МАР'ЯНА – ПЕРЕДВІСНИКА ЕПОХИ ШІСТДЕСЯТНИКІВ

*Тарас Лутчин,
аспірант кафедри політології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

У статті розглядається життя, становлення політичних поглядів Бориса Мар'яна – студента факультету журналістики Київського державного університету імені Т. Шевченка. Аналізується «Програма-мінімум», яку він підготував у листопаді 1956 року.

***Ключові слова:** Борис Мар'ян, демократизація суспільства, свобода мітингів, стихійні масові демонстрації, співробітництво, бюрократизм.*

Life and becoming of political looks of Borys Maryan are examined in the article. Maryan was a student of Taras Shevchenko Kyiv State University. In November, 1956 he laid down so-called «Program-minimum», in which the requirements were pulled out in relation to the change of the existent mode in the USSR.

***Keywords:** Borys Maryan, democratization of society, freedom of the mass meeting, elemental mass demonstrations, collaboration, bureaucratism.*

У добу «хрущовської відлиги», в часи «холодної війни» в ізольованому від світу «залізною завісою» СРСР вибухнув духовний бунт проти постсталінського тоталітаризму, названий пізніше рухом опору шістдесятників. Вже у середині 50-х років ХХ століття починають утворюватися різноманітні підпільні нелегальні організації (групи), характерною особливістю яких є перехід від збройних до мирних засобів боротьби, в тому числі і легальних. Відбувається певна ревізія ідейних програмових засад національно-визвольного руху в напрямку їхньої демократизації та соціалізації.

Одним із тих, хто вперше заявив про розширення і зміцнення суверенітету національних республік Радянського Союзу та про необхідність проведення певних демократичних перетворень, став студент факультету журналістики Київського державного університету імені Т. Шевченка Борис Мар'ян.

Народився Борис Тихонович Мар'ян 27 вересня 1936 року в с. Красногорка Тираспольського району колишньої Молдавської РСР. Згідно з наказом міністра культури СРСР за № 623 від 1953 року він був зарахований на перший курс факультету журналістики КДУ ім. Т. Г. Шевченка поза конкурсом від Молдавської РСР з наданням місця в студентському гуртожитку.

Після смерті Й. Сталіна в березні 1953 р. та після ХХ з'їзду КПРС, на закритому засіданні якого в ніч із 24 на 25 лютого 1956 року із доповіддю виступив тодішній перший секретар ЦК КПРС Микита Хрущов, відбулася певна ревізія політики радянської влади. Ця доповідь і була зачитана студентам КДУ. Саме під впливом таких ліберальних кроків радянського керівництва Б. Мар'ян у листопаді 1956 року склав питальник, так звану «Програму – мінімум», у якій висувалися вимоги щодо зміни наявного устрою в СРСР [1, арк. 3].

Зокрема «Програма – мінімум» передбачала: 1) зблизити точки доходів різних верств; 2) розширити легку промисловість; 3) знизити поставки; 4) наділити додатково селян землею від 1 до 3 га.; 4) укріпити і розширити суверенітет республік; 5) скоротити армію, ввести місцеву військову освіту; 6) дати пресі право друкувати різноманітні точки зору на всі господарські, філософські і державні питання; 7) дозволити видавництво збірників, журналів і газет від імені літературних, спортивних та інших товариств і клубів; 8)

ліквідувати кастовість і привілеї членів КП; 9) ввести широку гласність всіх переговорів, владних зборів і зв'язків; 10) обмежити повноваження прокуратури; 11) в судах створити раду засідателів і наділити його повними судовими повноваженнями; 12) дозволити вільних в'їзд і виїзд з країни всіх бажаних (туристів, гостей, делегацій, спеціалістів); 13) дати повну автономію університетам; 14) реорганізувати і укріпити комсомол, надати йому державні функції; 15) скасувати цензуру; 16) на великих заводах і фабриках владу передати виборному робочому комітету на чолі з головою; 17) дозволити продаж зарубіжних газет, книг, журналів; 18) в цілях розвитку самостійного, логічного, здорового населення, укріплення демократії видати і передрукувати найцікавіші твори поетів різних немарксистських шкіл, передреволюційного і післяреволюційного періоду, а також надати гласності секретно документи всіх маловисвітлених і незрозумілих судових справ; 19) дозволити стихійні масові демонстрації, мітинги і збори, а також інші форми волевиявлення (крім збройних повстань); 20) ліквідувати районні газети, а на заміну організувати міжрайонні (2-3-4 райони); 21) не переслідувати пропаганду будь-яких філософських, естетичних, правових поглядів, крім націоналістичних і фашистських; 22) в міжнародному житті продовжувати боротьбу за мир, співробітництво, шукати форми самостійного широкого зв'язку зі всіма країнами; 23) головне – боротьба з бюрократизмом, який оголосити кримінальною злочином; 24) полегшити юридичне покарання за дрібні крадіжки в колгоспах, в той же час залишити в силі покарання за вбивство; 25) наполовину скоротити податки з селянства, на 25 % – з робітників та інтелігентів; 26) студентів забезпечити стипендією, необхідною для середнього рівня життя, житлом, безкоштовним навчанням і вільним відвідуванням лекцій, починаючи з третіх курсів [1, арк. 309].

З метою демократизації суспільства Б. Мар'ян відстоював необхідність створення ще однієї, крім комуністичної, політичної партії, яка б з нею співпрацювала. Наявність двох партій допомогла б усунути недоліки шляхом взаємної критики [1, арк. 48]. У зв'язку з цим він пропонував створити таку партію, яка б захищала не тільки інтереси держави, а й народу, також і селянства [1, арк. 191-192].

У своїх програмових вимогах він виступав за свободу мітингів, демонстрацій, але без збройного повстання, скорочення армії, ліквідацію кастовості і привілеїв членам компартії, відстоював свободу вільного в'їзду-виїзду за кордон. Він пропонував: а) укріпити і розширити суверенітет республік. Також скоротити армію, дозволити продаж зарубіжної преси, боротися з бюрократизмом [1, арк. 73]; б) долучити до управління державою церкву, а не відділяти її від держави [1, арк. 193].

Б. Мар'ян виступав за те, щоб в управлінні державою брали участь комсомольці, які б обиралися і призначалися у вищі законодавчі й виконавчі органи. Також він викривав недоліки в системі підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах, поганий підбір викладацьких кадрів, недостатній матеріальний рівень колгоспників, робітників, студентів [1, арк. 25].

Для ефективнішої роботи заводів і фабрик він пропонував посилити колективне керівництво підприємствами й організувати на заводах робітничі комітети. На керівні посади в колгоспи радив призначати людей за діловими якостями, а не за принципом партійності.

Б. Мар'ян висував вимоги про зближення точок доходів різних прошарків населення, про розвиток легкої промисловості, щоб забезпечити трудящих товарами першої необхідності. Також він був переконаний, що необхідно дозволити вільний в'їзд і виїзд за кордон, щоб мати змогу обмінюватися досвідом з іншими державами, створити на підприємстві трудові комітети з метою обмеження влади директорів.

Питання свободи слова займали важливе місце у поглядах Б. Мар'яна. Зокрема, він вважав, що преса необ'єктивна і висвітлює події односторонньо. А тому заявив, що тенденційність преси витікає з її призначення [1, арк. 49]. Одним із шляхів демократизації

преси, підкреслював він, є обмеження цензури [1, арк. 74]. Преса мала б друкувати різні точки зору з усіх питань, що слугуватиме вільному обміну думками.

В агропромисловому комплексі він пропонував наділити селян достойними ділянками від 1 до 3 га. Мар'ян ставив за мету збільшити джерело доходів колгоспників, щоб покращити їхнє матеріальне становище: щоб селяни-колгоспники працювали в колгоспі і мали додатковий заробіток від своєї присадибної ділянки [1, арк. 69].

Серед заявлених ініціатив він виділяє ті, які мали б сприяти покращенню матеріального життя простого народу, підвищенню його творчої ініціативності й активності, покращенню системи виховання в навчальних закладах та посиленню боротьби з бюрократизмом [1, арк. 70].

Зі своїми поглядами Б. Мар'ян виступив на звітно-виборних комсомольських зборах факультету журналістики, де він звинуватив деканат в затиску діяльності стінної преси, нехтуванні прагнень студентів до вільного відвідування лекцій [1, арк. 286].

Як людина самокритична, Б. Мар'ян розумів недосконалість і обмеженість запропонованих заходів щодо оновлення СРСР, тому на одній із вечірніх лекцій в середині грудня 1956 року дав кільком однокурсникам ознайомитися з чернеткою своєї програми і пропонував висловити критичні зауваження, побажання, пропозиції.

Він мав намір надіслати «Програму-мінімум» до ЦК КПРС. Рукопис «Програми-мінімум» прочитало нашвидкуруч лише п'ятеро його колег-студентів, проте цього виявилось досить, щоб наступного ранку його викликали в університетський партком, де Мар'янові запропонували показати «секретний документ», який він поширював серед студентів. Його і передав у грудні 1956 року секретарю парткому університету Карнаухову [1, арк. 30].

Розголос про «Програму-мінімум» дійшов до першого секретаря ЦК КПУ О. Кириченка. Вирішальну роль у викритті поглядів Б. Мар'яна відіграв донос [2].

7 січня 1957 року було скликано комсомольсько-партійний актив IV курсу, на якому були присутні відповідальні чиновники з ЦК КПУ, з Міністерства вищої освіти, з міськкому партії, ректор університету академік Швець, члени парткому та факультетське начальство в повному складі. На розгляд активу виносилося одне питання: громадсько-політична поведінка студента Бориса Мар'яна.

28 грудня 1956 року КДБ при Раді Міністрів УРСР порушив проти Б. Мар'яна кримінальну справу. Керівництво факультету журналістики, не чекаючи хоча б попередніх висновків слідства, не давши належної оцінки «Програмі-мінімум», направило на ім'я ректора КДУ доповідну записку, в якій стверджувалося: «Протягом останнього часу з боку студента IV курсу Мар'яна Б. Т. мали місце неодноразові політично шкідливі заяви, спрямовані на підрив довір'я до політики Комуністичної партії і Радянського уряду, а також окремі ворожі випадки, які не тільки дискредитують звання студента партійного факультету, яким є факультет журналістики, а взагалі не сумісні з високими принципами і мораллю радянської молоді людини. Негідна поведінка Мар'яна була одностайно засуджена громадськістю факультету. Деканат факультету журналістики вважає неможливим дальше перебування Мар'яна Б. Т. в університеті й просить ректорат виключити його зі складу студентів факультету як людину ідейно незрілу і не підготовлену до виконання почесного обов'язку радянського журналіста» [2, с. 18].

4 січня 1957 року ректор університету своїм наказом за № 2 виключив Б. Мар'яна із складу студентів університету з аргументацією: «як такого, що зганьбив високе звання радянського студента» [2, с. 20].

У зв'язку з тим, що Мар'ян висував вимоги про зміну існуючого ладу в СРСР, було видано постанову про притягнення Мар'яна до відповідальності за статтею 54-10 ч.1. КК УРСР [1, арк. 36].

У справі було призначено експертизу про політичну й ідеологічну сутність рукопису «Програми-мінімум» [1, арк. 442]. Експертами виступили кандидат філологічних наук В. Шубравський і кандидат історичних наук Ф. Стоян. Вони дали наступний висновок:

«Рукопис складається з 27 пунктів, що містять рекомендації часткової перебудови суспільно-політичних порядків в нашій країні. Головне слово «мінімум» дає підставу думати, що це чорновий начерк лише мінімальних вимог, продиктованих незадоволенням автора деякими сторонами нашого життя і бажанням вказати, що потрібно зробити для поліпшення справи. Переважна більшість пунктів свідчить, що автор їх належить до числа політично незрілих і наївних людей, які легко піддаються всіляким провокаціям. Все це без розбору запозичене з арсеналу ворожої зарубіжної пропаганди і провокаційних чуток» [2, с. 19].

Експерти серйозно критикували й розвінчували Б. Мар'яна, проте не кваліфікували його вчинок як зловмисну дію ворога народу:

«1. Рукопис «Мінімум» не містить прямих випадів проти Комуністичної партії, радянського уряду і нашого народу. Але об'єктивно за своїм змістом, за своїм ідеологічним та політичним спрямуванням деякі її пункти висловлюють чужу радянському устрою ідеологію, неправомірно вимагаючи перебудови деяких сторін суспільно-політичного життя нашої країни.

2. Автор рукопису не має певної, чітко вираженої програми. Його робота являє собою суміш відомих йому лише з чуток про «зарубіжжя» і наклепницьких вигадок реакційної преси та радіо про СРСР» [2, с. 19].

Рецензентом рукописного доробку Бориса Мар'яна був визначений завідувач відділу літератури й мистецтва редакції газети «Київська правда» Ю. Скрипниченко, який робить наступний висновок: «Він віддався антирадянським, контрреволюційним вигадкам, зазвичай поширюваним агентурою міжнародного імперіалізму». На основі власного неприйняття ідейних засад літератора-початківця рецензент дійшов такого висновку: «Справа не у фактах, а в тенденції. А вона, на жаль, у молодій людини від початку до кінця революційна» [2].

Саме це твердження лягло в основу обвинувального висновку, який, після затвердження прокурором Ардіріхіним, став «обвинувальним актом» і разом з кримінальною справою був направлений на розгляд Київського обласного суду.

Як під час слідства, так і на суді, що відбувся 25 квітня 1957 року, обвинувачений Б. Мар'ян тримався гідно, ні в чому не розкаювався, з гідністю відповів на звинувачення: «Про те, що деякі пункти складеного мною так званого «Мінімуму» містять не властиву радянському устрою ідеологію і спрямовані частково на перевлаштування суспільно-політичного життя нашої країни, я визнаю, але цим я хотів удосконалити наше суспільство, демократизувати його і поліпшити добробут народу. У «Мінімумі» я виклав свою думку і свої пропозиції, однак розповсюдженням їх я не займався. А те, що я давав читати свою «програму» друзям і деяким іншим студентам, в тому числі і комуністам, то це я не вважаю пропагандою, так як я давав читати з тією метою, щоб вони дали мені свою оцінку і допомогли розібратися в цих питаннях ...» [2].

Б. Мар'яна звинувачували за статтею 54-10 ч.1. і 198 КК УРСР від 12 березня 1957 року. Керуючись 296 і 297 статтями УПК УРСР, Київський обласний суд під головуванням Євтюхова присудив до п'яти років виправно-трудової колонії без поразки в громадянських правах [1, арк. 342].

Адвокат підсудного Л. І. Ізаров негайно звернувся до Верховного суду УРСР із касаційною скаргою, однак судова колегія в кримінальних справах Верховного суду УРСР обрану Київським облсудом міру покарання залишила в силі.

Засудивши молодого реформатора тоталітарної системи студента Бориса Мар'яна, влада сподівалася зупинити розвиток вільнодумства в Україні. Однак партфункціонери не врахували того, що значно радикальніші від Мар'янових погляди виношують чимало тодішніх студентів, серед яких були В. Симоненко, В. Захарченко, В. Крищенко та інші.

Через свою заідеологізованість влада не зважала на ту обставину, що молоде покоління генетично успадкувало вікове прагнення українського народу до свободи й незалежності, до власного державотворення. Що український народ пам'ятає про криваву громадянську

війну, про масові депортації найкращих хліборобів у Сибір, про голодомор 1932-1933 років і тотальний сталінський терор, що цьому поколінню в дитинстві випало пережити гітлерівське нашествя, післявоєнні злигодні та невиправдані репресії, що це покоління входило в свідоме життя, уже не сприймаючи реалії радянського соціалізму [3].

Покарання передвіснику епохи шістдесятників випало відбувати в мордовських концтаборах. Саме там він остаточно позбувся юнацьких ілюзій, що існуючу в СРСР тоталітарну систему можна хоч якось змінити, демократизувати, надати їй людського обличчя.

Відбувши п'ять років заслання, Б. Мар'ян вийшов із табірної зони тяжко хворий. Оскільки його було позбавлено права проживати в столицях союзних республік, оселився в рідному селі. Звісна річ, під пильним наглядом агентури КДБ. Перебиваючись випадковими заробітками, Борис весь свій вільний час віддавав літературній творчості, не сподіваючись побачити надрукованим своє слово.

Після розпаду СРСР постановою Верховного суду СРСР від 19 квітня 1990 року справу припинено за відсутністю в його діях складу злочину.

Отже, політична програма Бориса Мар'яна підтверджує, що в середині 50-х років ХХ століття починають утворюватися різноманітні підпільні нелегальні організації, групи, характерною особливістю яких є перехід від збройних до мирних засобів боротьби, в тому числі й легальних.

Погляди Мар'яна не залишилися непоміченими. Ціла плеяда шістдесятників постала на історичній арені після нього: Л. Лук'яненко, Л. Костенко, І. Коваль, Б. Грицина, І. Драч, М. Вінграновський, І. Світличний, П. Заливаха, І. Дзюба, Є. Сверстюк, А. Горська та інші.

1. Державний галузевий архів Служби безпеки України. – Т.1. – Справа 51638. **2.** Мусієнко О. Шістдесятники: звідки вони ? / О. Мусієнко. // Пам'ять століть. – 1997. – № 2. – С. 15-27. **3.** Наука в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка на зламі тисячоліть [Довідник]. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. – 330 с. **4.** Ярмаш Ю. Ф. Київський національний університет імені Тараса Шевченка: 170 років діяльності / Ю. Ф. Ярмаш. [Електронний ресурс] // Електронна бібліотека Інституту журналістики. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1322>